

Az alsó tagozatos kötelező házi olvasmány elemzéséről és feldolgozásáról

1. Alsó tagozatos oktatásunk történetében az 1963-as Tantervben találkozunk először kötelező házi olvasmánnyal. A gyermekkor és az ifjúkor határához felnövő gyermekeinknek a 4. osztályban *Móra Ferenc Kincskereső kisködmönét* kell elolvasniuk főként azzal a céllal, hogy belekóstoljanak az önálló olvasás szellemi élvezetébe, és hogy egyben az önálló olvasás megszerettetésének szinte az emberi élet végéig nyúló hosszú útján elindítsuk őket.

A pedagógusnak, aki Móra ifjúsági regényét tanítványaival elolvastatja és feldolgozza, először saját magának kell valamilyen személyes kapcsolatot kiépítenie az íróval és életművével. Amint ennek tanulmányozásába tartósabban elmélyül, meggyőződik arról, hogy Móra Ferenc az emberi és társadalmi haladás lelkes hívének bizonyult minden leírt és le nem írt szavával, szinte minden mozdulatával. Mégsem volt harcos egyéniség, inkább szerényen, kicsit visszahúzódva, de megalkuvás nélkül mondott véleményt, amikor erre alkalma nyílt. Egyéniségére és írói alkotó módszerére igen jellemzőek Móricz Zsigmond sorai:

„... a legfájóbb, legkényelmetlenebb érzéseket vidám szavakba csomagolva tálalta ki.”
Hogy ez a szelíden humorizáló író milyen komolyan vette a kor nagy kérdéseit, bizonyítástul ide írhatjuk egyik nyilatkozatát az őszirózsás forradalom napjaiban mondott egyik beszédéből:

„... a jövő társadalmának a tiszta kollektivizmus társadalmát kívánom, mint meggyőződésem szerint a legtökéletesebbet.”

Móra Ferenc műveit határainkon belül és határainkon túl is szeretik és nagyra értékelik. Angliában például 1956-ban igen tekintélyes tudományos fórumon közzétett tanulmány Daudet-val, Dickens-szel és Mark Twain-nel állítja egy sorba, érdekes módon megjegyezvén, hogy a társadalmi igazságosság a vérében volt.

2. Amikor a pedagógus a *Kincskereső kisködmön* elemzéséhez fog, jó, ha figyelembe veszi ezeket az értékeléseket. Különösen akkor, ha a regény befejező mondatának („*a szeretet az élet*”) jelentését próbálja megfogalmazni. Egy olyan írónál, mint Móra Ferenc, ez a jelszó többet mond, mint a családon belüli megértő szeretet. Azt is példázza igen szívhez szólóan, színesen, meggyőző erővel! De gondoljunk arra, hogy Gergő apja álmában mindig akkora súbát varr:

„... hogy a világon minden szegény embernek elég, aki didereg.”

A regény végén Gergő apja sírjánál állva hallani véli „*a szeretet az élet*” jelszót. Így itt Márton szűcs hangjában a szélesebb értelemben vett emberszeretet is megszólal, az író humanitása. Az, hogy az embereket nemcsak szeretni kell, hanem becsülni is, és felelősséget vállalni értük. És az — amit Márton szűcs egész élete tanúsít! —, hogy elsősorban az elesetteket, a szerencsétleneket, a szegényeket kell szeretnünk. Azokat, akik annak a társadalmi rendnek az igazságtalanságai miatt a leginkább rászorulnak szeretetünkre.

A szeretetnek ezt az értelmezését erősíti a „*ködmön*” szimbolikus jelentősége is. Márton szűcs nagy szeretettel készítette. Benne lakik a tündér. Az apa mondja fiának, hogy a ködmön tündérei az emberi szívben laknak. Az anya is úgy véli, hogy:

„... mikor az ember a kolduskákat megszánja, akkor is mindig fölcillan előtte valami fényesség, azt bizonyosan a tündérek csinálják.”

Más szóval ez annyi, hogy a ködmön a jócselekedet, az emberszeretet, az embereken való segítség zálogává lesz. „*Szorít a ködmön!*” — kiáltja Gergő, amikor a méta játék hevében nem akarja észrevenni cipekedő édesanyját. Ugyanakkor a ködmön Gergő életében jelképe az emberrel válás folyamatának is. Őt ugyanis fejlődő regényhősként jellemzi az író. A regény első fejezeteiben még gyermeki önzésében jelenik meg előttünk; aztán fokról-fokra emelkedik fel az emberszeretet magasabb követelményeihez, míg eljut a végső jelenetekhez, amikor jóvátesszi gyermeki csínytevését, sőt a ködmönt is szenvedő tanulótársának adja. Gergő fejlődésének beteljesedése jó példája annak az „*önzetlen magatartásnak*”, amelyik az általános iskolai Nevelési Terv 4. osztályos célkitűzései között is szerepel.

Érdekes nyomon követni azoknak a meseszerű, csodás dolgoknak, jelenségeknek, részben babonának, téves hiedelmeknek a sorsát, amelyekkel a gyermek Gergő környezetében szembetalálja magát. Az általános iskolai Nevelési Tervben említett ún. „*elmaradott emberek*” fejletlen szemléletét bőségesen bemutatja a regény. Eleinte Gergő is valósággal retteg a „*hatalmas Kűsmödítő!*”, a markolábtól, a bányacsóztól és a többi csodás jelenségtől. Vele együtt hisz

a bűbájosságban, a babonás tévhitekben édesanyja is. A regény folyamán Gergő fokozatosan eltávolodik ettől a meseszerű, babonákban elmaradt világtól. Ebben elsősorban édesapja nyújt neki segítséget. Ő az, aki nem hisz Küsmödi bűbájosságában, aki józan realitással ítéli meg a babonás híreszteléseket, a néphit romantikus kinővéseit. Aztán az író igen humoros, ironikus jelenetekben leplezi le ezeket a megalapozatlan, naiv tévhiteket. Cintuláék a piaci jelenetben rájönnek, hogy a „bűbájos Küsmödi” nem bűbájos, hanem inkább „együgyű Küsmödi”. A „Puli” című fejezetben tanulja meg Gergő, hogy nem a jelképekben van az erő, hanem magában az emberben. A bányajelenetben Küsmödi cselekedete adja a világos cáfolatát a bányacsőről szóló babonának, és így tovább. Mindezek a cselekmények hozzájárulnak ahhoz, hogy Gergő a regény vége felé a gyermeki gondolkodásból és az „elmaradt emberek” világából lassan kinő, és realitásabban látja helyét az életben: „En addig hurcoltam a ködmönt, míg megtanultam, hogy a kincset a szívében hordozza az ember.”

Ha ezt a folyamatot nyomon követjük a regény cselekményében, meggyőződünk arról, hogy az író játszi-könnyed humorral ugyan, de ironikus leleplező szándékkal mutatja be a gondolkodásukban fejletlen, „elmaradt emberek” életének babonáit, tévhiteit. Jól kiegészíti ezt a képet, ha figyelembe vesszük, amit a legújabb irodalomtörténeti kutatás is igazolt: hogy Móra Ferenc csaknem húszesztendő újságírói munkássága folyamán igen sokat tett a modern természettudományok tanításainak terjesztéséért, népszerűsítéséért. Ennek tudatában nyugodtan mondhatjuk, hogy regényes történetével is a gyermekek felvilágosítását, gondolkodóképességük fejlesztését akarta szolgálni. Avagy mai szóval mondva: a gyerekek világnézeti nevelését.

Az elmondottak is eléggé bizonyítanak. De van még két olyan momentum, ami ide sorolható. Az egyik Cötkény varga kis csizmáinak a sorsa: a túlvilági életbe vetett hit tartóhatatlansága. A másik pedig az a jelenet, amelyikben a természettudományok iránt oly nagy mértékben érdeklődő Móra Ferenc szólal meg. És ez az a részlet, amikor Gergő és a regény más szereplői belenéznek az „égbelátóba”, és nem látják a túlvilági mennyországot, nem látnak semmit. A regény szereplőinek, (akik még hisznek a túlvilági mennyország létezésében), itt ugyanabban az élményben van része, mint Galileinek, amikor belenézett az első csillagászati távcsöbe. (A világrkutatás napjaiban milyen pompásan emlekezhet ez a jelenet!)

A regény társadalomrajza igazolja azt az idézett tételt, hogy az írónak a vérében van a társadalmi igazságosság. Az embertelen eszközökkel vagyont szerző és kuporgató társadalmi osztályokat Bordács képviseli, a „zsugori gazda”, akinek az író a külső megjelenését is úgy írja le, és olyan jellemvonásokkal ruhazza fel, hogy a legkisebb mértékben se nyerve meg a kis olvasók rokonszenvét. Vele szemben a regény főbb szereplői mind a humanitás, az ember-szeretet oldalán sorakoznak fel. Élükön Márton szűcs áll, Gergő édesapja, aki szegénységében és egyszerűségében is józanul gondolkodik, tudományos, művelt embert szeretett volna nevelni fiából. („Szeretném, ha ember lenne belőled gyermekem.”) Mellette Gergő anyja a végtelenül gyengéd, önfeláldozó anyaszeretet hangján szól csak fiához. Ő azonban férjével szemben az elmaradottabb, öntudat nélküli szegény munkásszony:

„... aki a malombázi remetiségben töltötte egész életét.”

Gergő szüleivel egy sorban áll Messzi Gyurka bácsi, Titulász doktor, aztán a falu tanítója („áldott jó lélek”) és mindenekelőtt Malvinka, a „töpörödött kis néni”, Gergő tündéréje, aki mindenkivel csak jót tud tenni, de tudatában erősen elmaradott: az urak majmolója, mert mint varrónő — úgymond: „... csak úri háznak dolgozom, úgy bizony.”

Amint látjuk, a regény jellemrendszere egyben a társadalom szerkezetét is jól érzékelteti. Szervesen egészíti ki ezt Küsmödi alakja. A tisztó és megnyerő tulajdonságokkal rendelkező szereplők közepén áll. Gergő apja „füllentős Küsmödinek” nevezi, mert a „szegénysor” hiszékeny, műveletlen embereinek elmaradottságával visszaélve megjártsa a bűbájos, vajákos embert. A „szegénysor” hiszékenységből él, azonban a nyugellátás nélkül maradt kiöregedett bányász helyzete éppen a legszegényebb, a legelesettebb rétegek életét mutatja be. Bonyolult jellem. A sorsa tette azzá, ami. Alapjában véve jószívű, becsületes. A kis bice-bócáért mindenre képes. Még arra a kegyes hazugságra is, hogy jóllakottnak mondja magát, amikor nagyon is éhes, csak hogy Gergő odadobott kenyérét éhezõ kisunokájának adhassa. (A kövek megszólalnak c. fejezet.)

3. A kisregény olvastatásának és tanórai feldolgozásának módját a tanterv nagy vonásokban megadja. Persze a szűk szavú utasítások részletekbe menően sokféleképpen valósíthatók meg. Szakfolyóiratainkban meg is jelent néhány javaslat a feldolgozás módszeréről.*

Amit most mindenekelőtt kiemelten megemlítek, az az olvasóvá nevelés és az első kötelező olvasmány feldolgozásának szembeállítás. Vagyis az a nem egyszerű feladat, hogy itt

* (A tanító, 1969. évi 10. sz.) E sorok írója is foglalkozott a kérdéssel. (A tanító munkája, 1965. évi 6—7. sz.) E cikkek sorában elsőnek a Módszertani Közlemények dolgozatára figyeltünk fel. (Módszertani Közlemények, 1964. évi 1. sz.)

mindjárt az első indításkor az alsó tagozaton olvasni szerető gyerekeket neveljünk. Mert az utóbbi időben nagyon sok szó esett arról, hogy iskoláinkban a kötelező olvasmányok rendszere és olvastatása nemhogy megszeretetté gyermekeinkkel a könyvet és az olvasást, hanem az esetek többségében éppen taszító, elriasztó hatással van.

Keresvén az okokat — ha van ilyen jelenség, mert nyilvánvaló, hogy van! — két dolgot említhetünk meg, amelyek a kötelező olvasmányoktól elriasztanak. Az egyik az, hogy ezeknek a műveknek túlnyomó többsége nehezen kapcsolható mai gyermekeink, fiataljaink életéhez, problémáihoz. És itt mindjárt hozzá kell tenni, hogy az alsó tagozaton ritkán találkozunk ezzel a jelenséggel. A Kincskereső kisködmön is, és egész sor más gyermek- és ifjúsági könyv (például néhány új ismeretterjesztő sorozat) kiválóan alkalmas arra, hogy közel kerüljön a kis olvasókhöz. Olyan könyv, amelyet a kisfiúk és kislányok azelőtt is érdeklődéssel vettek kezükbe, amikor még nem volt kötelező. (Arról van szó, nehogy a „kötelező” jelleg rontsa népszerűségét!)

Az alsó tagozaton marad tehát az elriasztás másik oka: az olvastatás, a feldolgozás hibás módszere. Feladatunk tehát, hogy a különböző fokú iskolákban gyakran előbukkanó hibát elkerüljük, és megtaláljuk az olvasás közösségi és egyéni motiválásának a módszereit. (Tudjuk alkalmazni is megfelelőképpen!)

A *motiváció* kérdésében gyakran beszélünk a tanulók motiválásáról, és ritkábban a pedagógusról. Pedig véleményem szerint az olvasóvá nevelés feladatában az is döntő, ha nem is éppen mindenható tényező. A sima rutinmunka itt nem vezet eredményre. A feladat szépségéért lelkesedő pedagógusra van szükség, aki maga is jól tájékozott a gyermek- és ifjúsági irodalom legfontosabb elvi-gyakorlati kérdéseiben, szinte naprakész frissességgel ismeri ennek az irodalomnak régebbi és legújabb terméseit, és tisztában van a feladat nem mindennapi nagyságával. Azzal, hogy neki kell az olvasás, az ezerarcú könyvek világába bevezetni kis tanítványait.

A tanterv előírja, hogy a 4. osztályban a tanév elején a tanító készítse elő a Kincskereső kisködmön olvastatását. Gyakorló pedagógusok részéről van olyan vélemény is, hogy már 3. osztályban a tanév végén ajánlatos ezt a munkát elkezdni.

A 4. osztályos tanév eleji előkészítő órát — általános didaktikai elvek alapján is — valamelyik Móra-olvasmány tárgyalása után iktassuk be. Onként ajánlkozok egy olyan óra, amikor a rövid számonkérő részben a Szeptemberi emlékről beszélgetünk. Ez a kis elbeszélés Mórának „A Daru utcától a Móra Ferenc utcáig” című önéletrajzi írásából való. A cél érdekében kívánatos, hogy a tanító Móra Ferenc e könyvének ismerete alapján röviden beszéljen az író gyermekkoráról és még rövidebben néhány szót egész életéről, ifjúsági műveiről. Aztán az előkészítő óra további folyamán ad legyen a célunk, hogy néhány érdekes részlet bemutatásával, rövid megbeszélésével indítékat adjunk a gyerekeknek a könyv olvasásához. Alapozva lélektani adottságaikra, és koruknak megfelelően szüleikhez fűződő erős kötöttségükre, elsőnek felolvassam „Az utolsó öltés” c. fejezet „De én csak azt láttam, amikor...” kezdetű bekezdését. Megfelelő magyarázattal beszélgetni lehetne Gergő édesanyjáról (akivel olvasmányaikban már gyakran találkoztak), édesapjáról, családi életük melegségéről, szépségéről. Mindjárt szempontot adhatunk arra nézve, hogy majd kísérjék figyelemmel a ködmön sorsát és jelentőségét Gergő életében.

Mivel az ilyen korú gyerekek nagyon kedvelik a meseszerűséget és a játékos humort, mutassunk be még két humoros részletet az előkészítő órán. Leginkább alkalmasnak látszik a „Csontos Szigfrid” című fejezet „No de azt nem volt nehéz megérteni...” és a „Puli” című fejezet „Még messze volt a nyolc óra...” kezdetű bekezdése. Ezekkel a részletekkel kapcsolatban is lehet olyan szempontokat felvetni, amelyek a gyerekek kíváncsi megismerő tevékenységét olvasásra ösztönzik. Így például azt, hogy milyen volt Móra Ferenc gyerekkorának idején a szegény emberek élete. Vagy azt, hogy milyen mesés, bűbajos vagy csodás dolgokról derül ki a regény folyamán, hogy csak a tudatlan, iskolázatlan emberek hisznek bennük. Mindez milyen izgalmas, érdekes cselekmények, mesés-kalandos történetek keretében megy végbe?

Az előkészítő óra után hosszabb időt kell adni a gyerekeknek arra, hogy a könyvet elolvassák. A jó motiválás nem zárja ki azt, hogy már a tanév elején megmondjuk a határ-időt, amikor a könyvet mindkinek el kell olvasnia. Leghelyesebb, ha ezt a téli szünet utáni hetek valamelyikében állapítjuk meg. Addig azonban több hónap telik el. Ezen idő alatt az olvasóvá nevelést más könyvek, olvasmányok ajánlásával, megbeszélésével folytatjuk, sokirányú érdeklődéssel, sikerélmények juttatásával állandóan rajta tartjuk kezünket tanulóink olvasási kedvének felfelé irányított olvasási görbéjén. És eközben az olvasóórákon vagy egyéb tanítási órákon nem egy alkalmat találhatunk arra, hogy részben mi magunk utaljunk valamilyen formában a Kincskereső kisködmönre, részben tanítványaink olvasása iránt érdeklődjünk, elért eredményeikért biztatást, dicséretet adva nekik, és további olvasásra ösztönözve őket.

A cél érdekében még 2—3 teljes tanítási órát fordíthatunk az előkészítő órán kívül a Kincskereső kisködmön olvasásának ellenőrzésére, a cselekmény elemzésére, megbeszélésére. Ha tanítványaink a 4. osztályban megfelelő készségi szinten vannak, és sikerült közösségi és egyéni motivációval a könyv iránti érdeklődést felkelteni, akkor könnyűszerrel elérhetjük, hogy osztályunk minden egyes tanulója valóban el is olvassa a kisregényt. Mert ezen van a hangsúly, ezt kell feltétlenül elérnünk! Ha azonban osztályunk egészen vagy kisebb-nagyobb csoportjainak az olvasási készsége az átlagosnál jóval gyengébb, akkor jönnek a nehézségek. Ilyen esetben lehet esetleg ahhoz a megoldáshoz folyamodni, hogy a gyengén olvasók a tanév végéig a regénynek legalább néhány érdekes fejezetét olvassák el. (Ugyanis a regény fejezetei önálló kis elbeszélések.)

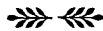
Érdekes vonása az alsó tagozatos gyerekeknek, hogy egy-egy olyan könyvet, amelyet megszerettek, szívesen olvasnak el többször is. Ezen az alapon javasolnám, hogy a tanév folyamán — az első elemzés és beszámoltatás után — az egész regényt vagy esetleg egyes kijelölt fejezeteit olvassák el még egyszer, hogy a tanítói vezetéssel végzett elemzések eredményeként értőbb szemmel tudják a regény oktató-nevelő lehetőségeit megismerni, és a továbbiakban kamatoztatni.

Az elemzésre és egyben beszámoltatásra szánt órák tervezetét leghelyesebb a regény elemzésének főbb szempontjai szerint összeállítani. Az első ilyen órán a cselekmény lényeges mozzanatait kell áttekinteni, a kisködmön jelképes jelentését. És ezzel együtt természetesen a regény fő oktató-nevelő mondanivalóját, „a szeretet az élet” jelszóban kifejezett tanítást az ember-szeretetről, az író humanizmusának helyes értelmezéséről. Mivel a regény szerkezete novellisztikusan mozaikszerű, a könnyebb áttekinthetőség érdekében egyetértek azokkal a javaslatokkal, amelyek a regény cselekményét 3—4 nagyobb összefüggő egységre bontják. A cselekmény áttekintésekor ugyanezen az órán lehet Gergő jellembeli fejlődését is figyelemmel kísérni. Mindez bőséges alkalmat ad arra, hogy meggyőződjunk, tanítványaink valóban elolvasták-e a könyvet. És ha az elemzés elsősorban az érdekes valóság megismerésének izgalmat emeli ki, a tanulók ösztönzést kapnak arra is, hogy milyen szép és nagyszerű dolog mindig újabb és újabb könyvet olvasni.

Arra az esetre, ha összesen 4 egész tanítási órát szánunk a Kincskereső kisködmönre, a második elemzést és beszámoltatást február hó második felére javaslom, nem sokkal az első után. Ennek tárgya lehet a regény stílári elemzése. (Móra nyelve igen bőséges alkalmat nyújt a nyelvi szépségek észrevételére, értékelésére.) Ezzel együtt megvalósíthatjuk a szereplők jellemrendszerének és az „elmaradt emberek” humoros-ironikus bírálatának megbeszélését.

Az utolsó tanév végi, egész órás elemzésig kellene a tanulóknak alkalmat adni arra, hogy a regényt vagy egyes kijelölt fejezeteit újraolvassák. Az ezután következő foglalkozáson a regény elemzésével jól megoldható az az összehasonlítás, milyen különbségek vannak a dolgozók gyermekeinek élete, megélhetése, iskoláztatása között egyik részről a regényben ábrázolt korban és más részről a mi társadalmunkban, napjainkban. (Például: Malvinka még „urasnak” nevezte azt a viselkedést, tisztálkodást, igényes öltözködést, amelyet ma már minden iskolás gyermekünkől természetesen elvárunk.)

A kisregény tanórai feldolgozása csak akkor lesz igazán korszerű és eredményes, ha elemzése, hasznosítása, a rá történő rövidebb-hosszabb utalások áthatják egész oktató-nevelő munkánkat. Például: kisdobos foglalkozásokon, szülői értekezleten és másutt is szót ejtünk róla. És ha igen jól átgondolt, a korszerű didaktika alapelvein nyugvó munkánkkal elérjük azt, hogy az első „kötelező” olvasása, olvasásának és elemzésének motiválása elindítja tanítványaink olvasóvá nevelését olyan módon, hogy érdeklődéssel, a világ megismerésének buzgó vágyával veszik majd kezükbe az újabb és újabb könyveket.

DR. SZÖRÉNYI JÓZSEF
Szeged, Tanárképző Főiskola

Olvasóvá nevelés irodalmi szakkörön

Mindenféle szakköri foglalkozás valamilyen módon szervesen kapcsolódik a tanórákon végzett munkához. Az irodalmi szakkör feladatát elsősorban annak a követelménynek a teljesítésében jelölhetjük meg, amelyet a Tanterv a következőképpen fogalmaz meg: